

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

De rol van het CDA in dertig jaar debat over de multiculturele samenleving

Politieke partijen worstelen al dertig jaar met het migratie- en integratievraagstuk. Het is bij de standpuntbepaling van de partijen nog maar de vraag wat zwaarder weegt: de grillen van de tijd of het consequent handelen binnen de eigen politieke traditie. Anno 2011 verklaren CDA-ministers dat de multiculturele samenleving is mislukt. Maar hun christendemocratische erflaters stonden aan de wieg van dat nu zo verguisde concept.

door *Leo Lucassen & Jan Lucassen*

Leo Lucassen is hoogleraar Sociale geschiedenis aan de Universiteit Leiden. Jan Lucassen is bijzonder hoogleraar Internationale en Comparatieve Sociale Geschiedenis aan de Vrije Universiteit in Amsterdam en medewerker van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis.

DE VORMING VAN HET EERSTE KABINET-RUTTE, met gedoogsteun van de PVV, blijkt een zware wissel te trekken op het electoraal toch al zo geplaagde CDA. Nooit stond de partij er in de peilingen zo beroerd voor. Splijtzwam is met name de houding tegenover immigratie en de multiculturele samenleving. Deze tegenstellingen binnen de partij openbaarden zich onder meer na de publicatie van de integratienota van minister Piet Hein Donner van 16 juni 2011 en van een opiniestuk van zijn collega Maxime Verhagen in *de Volkskrant* nauwelijks twee weken later. Beide CDA-prominenten tonen veel begrip voor het wijdverbreide onbehagen over de vestiging van immigranten in de laatste decennia, en verklaren en passant de multiculturele samenleving als mislukt. In plaats daarvan moet de Nederlandse cultuur weer voorop komen te staan, en moeten nieuwkomers zich daar zo snel

mogelijk aan aanpassen. Andere vooraanstaande partijleden, onder wie Hirsch Ballin, maar ook partijorganisaties als CDA-Vrouwen en CDA-Kleurrijk, reageerden scherp op deze stellingname, en zeggen zich grote zorgen te maken over deze omarming van het populistische gedachtegoed, dat zich kenmerkt door stigmatiseren, kwetsen en uitsluiten.

Dit artikel wil niet de zoveelste opinie over deze kwestie formuleren, en is ook niet bedoeld om deze tegenstelling verder uit te benen en te verklaren. In plaats daarvan zal het de twee belangrijkste aannames in deze discussie aan de feiten toetsen, namelijk: (1) de multiculturele samenleving is mislukt; (2) de Nederlandse cultuur moet leidend zijn. Aangezien de wortels van zowel de immigratie als de multiculturele samenleving tot in de jaren zestig van de twintigste eeuw reiken, zal ons betoog noodzakelijkerwijze historisch van aard zijn. Leidende vragen zijn daarbij: ‘Wat hield die multiculturele samenleving eigenlijk in?’ en ‘Was dat cultuurrelativisme wel zo dominant?’, maar ook: ‘Wat was de rol van het CDA in de omgang met immigratie in de afgelopen halve eeuw?’

Voordat we die twee aannames aan de feiten toetsen, willen we echter heel kort een pertinent misverstand uit de weg ruimen dat in de discussie over (massa-)immigratie keer op keer opduikt, namelijk dat de massa-immigratie de ‘schuld van links’ zou zijn. Niet alleen is dat idee nauw verbonden met de discussie over de multiculturele samenleving, maar het is ook nauw met de geschiedenis van het CDA verbonden.

GASTARBEIDERS

De PVV, bij monde van Martin Bosma en Geert Wilders, herhaalt bijna dagelijks de mantra dat ‘links’ of ‘de linkse kerk’ in de jaren zeventig de poorten wijd open hebben gezet en zo een miljoen moslims hebben toegelaten.¹ Dit complotdenken is, zoals gebruikelijk bij samenzweringstheorieën, echter volstrekt losgezongen van de werkelijkheid. Zoals wij in ons recente boek *Winnaars en verliezers. Een nuchtere balans van vijf eeuwen immigratie* aan de hand van historische bronnen laten zien, was de achteraf gezien zeer ongelukkig getimed massa-immigratie in de jaren 1975-1990 van vooral Turken en Marokkanen niet het gevolg van plannen van een linkse kosmopolitische elite.²

Aan de grootschalige vestiging van gastarbeiders en hun gezinnen in de periode 1975-1990 lag geen doelbewust politiek handelen ten grondslag. In plaats daarvan was het grotendeels een onbedoeld en onverwacht gevolg van beleidsbeslissingen die al vanaf het begin van de jaren zestig waren genomen. Zo torpedeerde de VVD samen met de werkgevers op succesvolle wijze plannen om een rotatiestelsel in te voeren, dat was bedoeld om het verblijf van iedere gastarbeider tot maximaal twee jaar te beperken en zo worteling

in Nederland onmogelijk te maken. Door de mogelijkheid tot onbepaald verblijf bouwden veel Turken en Marokkanen juridische rechten op die permanente vestiging mogelijk maakten. Daarnaast pleitte een van de voorlopers van het CDA, de Katholieke Volkspartij (KVP), gesteund door andere christelijke partijen en de liberalen, begin jaren zestig met succes voor het recht op gezinshereniging voor echtgenoten van Spaanse gastarbeiders, aangezien er volgens hen niet getornd kon worden aan het recht op gezinsleven.³ Daarmee werd een precedent geschapen voor andere groepen, die daar zo'n vijftien jaar later massaal gebruik van zouden maken.

Tot slot zagen toen nog maar weinigen in dat gastarbeiders via de 'kleurenblinde' verzorgingsstaat automatisch ook allerlei sociale rechten opbouwden, aangezien zij net als andere werknemers allerlei premies afdroegen om de risico's op werkloosheid, arbeidsongeschiktheid, ziekte en ouderdom (pensioen) op te vangen. Toen met de oliecrisis in 1973 het kabinet-Den Uyl de werving van gastarbeiders stopzette en een restrictief vreemdelingenbeleid afkondigde, bleek die beslissing voor degenen die er al waren eerder averechts te werken. Met name gastarbeiders uit buiten-Europese landen realiseerden zich dat vertrek naar het land van herkomst betekende dat zij bij eventuele terugkeer in Nederland de deur gesloten zou vinden en zij alle opgebouwde rechten zouden verliezen.

MULTICULTURELE SAMENLEVING

Het begin van de gezinshereniging van vooral Turken en Marokkanen midden jaren zeventig viel ook nog eens samen met een grootschalige immigratie uit Suriname, dat op 25 november 1975 onafhankelijk werd. Al gauw realiseerden beleidsmakers en politici zich dan ook dat er een gericht beleid nodig was om al die immigranten zo goed mogelijk in de Nederlandse samenleving in te passen – want dat dat niet zonder problemen zou gaan, was iedereen duidelijk. De lange onafgebroken periode van economische groei in West-Europa ('les trente glorieuses' of het 'wirtschaftswunder') was immers omgeslagen in een heuse recessie, die gepaard ging met een razendsnel oplopende werkloosheid en verpauperende wijken in de binnensteden. Daar kwam nog bij dat extreemrechtse partijen zoals de Nederlandse Volksunie van Joop Glimmerveen en iets later de centrumdemocraten van Hans Janmaat met een nauwelijks verholen racistische agenda op lokaal niveau een deel van de stedelijke Nederlandse arbeiders wisten te mobiliseren.

De angst voor onderklassenvorming en racisme was wijdverbreid in de Tweede Kamer, en van meet af aan was duidelijk dat immigratie en de problemen die deze met zich meebracht niet electoraal geëxploiteerd dienden te worden. In plaats daarvan werkten politieke partijen van links tot rechts

samen om een ‘minderhedenbeleid’ te ontwerpen dat er vooral op gericht was om rassenrellen te voorkomen en de maatschappelijke positie van de vaak laaggeschoolde immigranten en hun kinderen te bevorderen. Dit beleid, dat vanaf 1979 werd vormgegeven en uitgevoerd door centrum-

CDA en VVD maakten vanaf 1979 beleid onder de leus ‘Integratie met behoud van eigen identiteit’

rechtse kabinetten met CDA en VVD als belangrijkste partijen, werd gelanceerd onder de leus ‘Integratie met behoud van eigen identiteit’. In het buitenland kon dat op veel bijval rekenen vanwege de tolerantie en het respect voor andere culturen. Anders dan nu wordt aangenomen,

echter, was er geen sprake van een principiële cultuurrelativisme. Van begin af aan stond de Nederlandse grondwet centraal, met alle democratische verworvenheden die daaruit voortvloeiden. Het ‘behoud van eigen identiteit’ bleek vooral symbolisch. De bulk van de honderden miljoenen die het minderhedenbeleid opslokte ging naar harde beleidsterreinen als onderwijs, arbeidsmarkt en huisvesting, en slechts een klein deel naar etnische organisaties of naar onderwijs in de eigen taal en cultuur, iets waar bovendien al na vijf jaar sterk op werd gekort.

Het CDA, dat in de meest multiculturele fase van het immigratiebeleid voortdurend aan het roer van de regering stond, was de grootste voorstander van het behoud van die eigen identiteit. Bovendien gaven CDA-politici als Til Gardeniers-Berendsen en Elco Brinkman tussen 1977 en 1989 vrijwel onafgebroken leiding aan het departement dat het doelgroepenbeleid het hoogst in zijn vaandel voerde (namelijk het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM), later: Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC)). Dat CDA’ers zo enthousiast waren over etnische groepsvorming is niet zo verwonderlijk wanneer we bedenken dat het katholieke en protestantse volksdeel vanaf het einde van de negentiende eeuw zelf een lange emancipatiestrijd had gevoerd, met voorlieden als Abraham Kuyper en Herman Schaepman, die autonomie in eigen kring propageerden. Die verzuilde traditie, zo redeneerden veel CDA’ers begin jaren tachtig, vormde een goed uitgangspunt voor de emancipatie van (moslim)migranten. De verzuilingstraditie was dan ook voor veel CDA-politici een inspiratiebron voor het minderhedenbeleid. In een nota uit 1982 werd dit ‘openzuilbegin-sel’ als volgt zonder omwegen geformuleerd: ‘Het CDA wil hun die gelegenheid bieden, zoals wij ook zelf die mogelijkheden hebben gehad, o.a. door eigen voorzieningen van deze groepen mogelijk te maken (scholen, gebedsruimten, begraafplaatsen enz.) en tegelijkertijd goede contacten met autochtonen te bevorderen.’⁴

Enkele jaren later stond die visie nog recht overeind. Zo pleitte het CDA verkiezingsprogramma van 1986 voor financiële steun ‘voor de bouw van gebedsruimten indien men redelijkerwijs niet kan verlangen dat de betrokkenen de financiële lasten geheel alleen dragen’.⁵ Het CDA heeft uiteindelijk het langst van alle politieke partijen vastgehouden aan deze ‘emancipatie in eigen kring’. We dienen daarbij echter wel te bedenken dat het minderhedenbeleid een sterk afgezwakte vorm van de vroegere zuilen vertegenwoordigde en nauwelijks cultuurrelativistische elementen bevatte. De ontwikkeling van de eigen identiteit werd hooguit beschouwd als een overgangsfase en een middel om grote cultuurverschillen te overbruggen. Politieke partijen zagen vanaf het begin in dat het oplossen van werkloosheid en de negatieve sociale gevolgen die daarmee samenhangen verreweg de grootste uitdaging vormde. De PvdA, nu ten onrechte afgeschilderd als de uitvinder van het multiculturalisme, was veel terughoudender, zoals onder meer bleek uit de sceptische uitlatingen van PvdA-minister van Onderwijs Van Kemenade onder Van Agt II (1981-1982) over de rol van het onderwijs in eigen taal en cultuur: ‘De vraag is (...) of in veel gevallen behoud en versterking van de eigen culturele identiteit in feite de kansen op gelijkwaardige deelname aan deze samenleving niet eerder belemmert en of anderzijds een beleid dat terecht gericht is op de versterking van de maatschappelijke kansen (...) niet onvermijdelijk leidt juist tot verandering en zelfs soms tot vervaging van de culturele identiteit.’⁶

Als CDA-ministers anno 2011 verklaren dat de multiculturele samenleving is mislukt, dan blijken ze hun eigen geschiedenis dus slecht te kennen, en realiseren ze zich waarschijnlijk niet dat hun erflaters zelf aan de wieg hebben gestaan van dat zo verguisde concept. Belangrijker echter is dat zij in het vage laten wat ze precies met die uitspraak bedoelen. Uit de context waarin politici dergelijke uitspraken doen, kunnen we afleiden dat men veronderstelt dat politici in het verleden een beleid hebben ontworpen dat beoogde een multicultureel en cultuurrelativistisch eilandenrijk te creëren als een ideale vorm van samenleving. Zoals we eerder hebben gesteld, is daar echter nooit sprake van geweest. Tolerantie en je inleven in andere culturen, ja, maar het gelijkschakelen van alle waarden en normen heeft geen enkele politicus ooit gepropageerd.

NEDERLANDSE CULTUUR

Nauw verbonden met het eerste misverstand is de centrale gedachte in Donners recente integratienota dat het tijd wordt dat nieuwkomers zich aanpassen aan de Nederlandse cultuur. Dit lijkt te veronderstellen dat (1) dit vroeger niet het geval zou zijn geweest, dat (2) de meeste nieuwkomers

hier moeite mee zouden hebben, en dat (3) er typisch Nederlandse waarden zouden zijn, die zich onderscheiden van universele waarden zoals de rechten van de mens, democratie, vrijheid van meningsuiting of emancipatie van minderheden. Over het eerste kunnen we kort zijn: reeds in de voorlopige Minderhedennota uit 1979, uitgebracht onder verantwoordelijkheid van CDA-minister Gardeniers, werd de Nederlandse grondwet als ijkpunt vastgelegd, en dat is sindsdien niet veranderd. Dat men in de praktijk vaak te lankmoedig is geweest waar het ging om inbreuken door immigranten op de rechten van vrouwen en homo's of het recht van vrije meningsuiting (denk aan de Rushdie-affaire), betekent niet dat sharia, polygamie of openlijke discriminatie van vrouwen en homo's ooit bespreekbaar zijn geweest. Ook het idee dat nieuwkomers 'westerse' waarden niet zouden delen en als het ware geherprogrammeerd zouden moeten worden is in zijn algemeenheid niet vol te houden. De grote meerderheid van de immigranten waardeert Nederland juist om die uitgangspunten, iets wat nog wordt ondersteund door de roep om democratie in het 'heartland' van de islam eerder

Het is misleidend en etnocentrisch om te spreken van typisch Nederlandse waarden

dit jaar. Tot slot is het misleidend en etnocentrisch om te spreken van typisch Nederlandse waarden, tenzij men daarmee bedoelt tolerantie, gematigdheid, overlegcultuur en een open houding tegenover het buitenland: waarden die worden

geroemd als het over de Gouden Eeuw gaat, maar die ironisch genoeg in het huidige populistische klimaat onder grote druk staan. Wij herinneren de lezer in dit verband aan de nog steeds actuele woorden van oud-premier Piet de Jong uit 1970: 'Voor mij zijn er twee soorten mensen: er zijn er die het strand beschouwen als het eind van de wereld; er zijn anderen die het juist zien als het begin van de wereld.'⁷

Noten

- 1 Martin Bosma, *De schijn-élite van de valse munters. Drees, extreem rechts, de Sixties, nuttige idioten, groep Wilders en ik*. Amsterdam: Bert Bakker, 2010.
- 2 Leo Lucassen en Jan Lucassen, *Winnaars en verliezers. Een nuchtere balans van vijfhonderd jaar immigratie*. Amsterdam: Bert Bakker, 2011.
- 3 Saskia Bonjour, *Grens en gezin. Beleidsvorming inzake gezinsmigratie in Nederland, 1955-2005*. Amsterdam: AUP, 2009.
- 4 Wetenschappelijk Instituut voor het

- CDA, *Notitie inzake culturele minderheden*, Den Haag, 1982, opgenomen in: CDA, *Spreekgeschetsen*, Den Haag: Centraal Verkiezingscomité, 1982, pp. 45-49. Vgl. Lucassen en Lucassen 2011, p. 96.
- 5 Alfons Fermin, *Nederlandse politieke partijen en het minderhedenbeleid 1977-1995*, Amsterdam: Thesis Publishers, 1997, p. 124.
- 6 Lucassen en Lucassen 2011, p. 93.
- 7 Jan Willem Brouwer en Johan van Merriënboer, *Van buitengaats naar Binnenhof. P.J.S. de Jong, een biografie*. Den Haag: Sdu, 2001, p. 122.